

ELS CONCEPTES ORTOGRÀFICS EN L'ENSENYAMENT MITJÀ: ALTERNATIVA

Abelard Saragossà

(Acadèmia Valenciana de la Llengua; professor jubilat de la Universitat de València)

RESUM

Per dos raons, l'ortografia és diferent de les altres parts de la normativa lingüística: és una representació de la fonètica, de manera que no aporta res; però resulta que moltes ortografies contenen irregularitats absents en la fonètica, contrast a primera vista extraordinari (§2.1). Per a entendre una tal realitat, en primer lloc cal explicitar les propietats d'una ortografia regular, les quals permeten deduir com cal ensenyar-la (§2.2). La definició de les ortografies regulars permet estudiar les irregularitats de les ortografies romàniques, que són analitzades qualitativament (§3.1) i quantitativament (§3.2); destaquen les irregularitats que formen estructures (§3.1.1). Després de proposar quin és l'origen *social* de les irregularitats (§3.1.2, 15), el treball separa les irregularitats previsibles, i aquelles altres que caldria evitar per la raó que només tenen efectes negatius (signes gràfics inútils i regles incoherents, §3.1.2). Estudiant l'ortografia del castellà, l'article mostra quin és el mecanisme que fa escriure dignament sense dominar les regles d'ortografia (§3.2.2). Eixe procés també explica que les ortografies de les llengües dominades socialment són vistes com a difícils (independentment del seu grau de coherència), mentres que no ho serien les ortografies de les llengües no dominades (com adés, independentment del seu grau de coherència §3.2.2). L'anàlisi d'ortografies irregulars permet deduir com convé ensenyar-les (§4.1). Moltes gramàtiques contenen poques propietats bàsiques positives sobre l'ortografia (§4.2, §4.4, §4.5). Una excepció és la de Sanchis Guarner (1950), les aportacions del qual han passat desapercubudes (§4.3).

Paraules clau: ortografia, pedagogia, didàctica, metodologia de la ciència, lletra, ús de les lletres, dígraf, signes de puntuació, signes diacrítics, accent, dièresi.

ABSTRACT

For two reasons, orthography is different from the other parts of linguistic regulation: it is a representation of phonetics, nothing more; but it turns out that many orthographies contain irregularities absent in phonetics, an extraordinary contrast at first sight (2.1). To understand this reality, it is necessary to make explicit the properties of a regular orthography in order to infer the way it should be taught (2.2). The definition of regular orthographies makes it possible to study the irregularities of Romance orthographies, which are analysed qualitatively (3.1) and quantitatively (3.2); the irregularities that form structures are highlighted (3.1.1). After proposing the social origin of irregularities (3.1.2, 15), the work separates foreseeable irregularities from those which should be avoided for the reason that they have only negative effects (useless graphic signs and incoherent rules, 3.1.2). By studying the spelling of Spanish, the article shows what is the mechanism that allows decent writing acquisition without mastering the rules of spelling (3.2.2). This process also explains why the orthographies of socially dominant languages are seen as difficult (regardless of their degree of coherence), whereas the orthographies of non-dominant languages are not (as before, regardless of their degree of coherence 3.2.2). The analysis of irregular orthographies will lead us to deduce how they should be taught (4.1). Many grammars contain few positive basic properties about orthography (4.2, 4.4, 4.5). An exception is Sanchis Guarner (1950), whose contributions have gone unnoticed (4.3).

Key words: spelling, pedagogy, didactics, methodology of science, handwriting, use of letters, digraph, auxiliary signs, modified letters, punctuation marks, diacritic signs, accent, dieresis.

1. INTRODUCCIÓ

El marc d'este article és el mateix que el del treball dedicat a la fonètica («Els conceptes fonètics en l'ensenyament mitjà: alternativa»). En definitiva, intentarà exposar les nocions fonamentals de l'ortografia per a procurar millorar com s'ensenyà. Complementa el treball d'Ester Palomar («Els conceptes ortogràfics en l'ensenyament mitjà: estat de la qüestió»).

L'ortografia és diferent de les altres parts de la normativa lingüística. En un llibre dedicat als *Criteris de la normativa*, notí que el criteri de l'evolució s'aplica a totes les parts de la lingüística, excepte a l'ortografia (Saragossà 1997: §2.3.2). Semblantment, els estadis lingüístics del passat estan subordinats al present en la sintaxi, la semàntica, etc.; excepte (una altra volta) en l'ortografia (1997: §2.4.2). I bé, si volem tractar adequadament l'ortografia el primer objectiu ha de ser explicar la seua particularitat: per què la *grafia* és molt simple en la teoria lingüística (una mera representació de la fonètica), però resulta que l'*ortografia* de moltes llengües és remarcablement irregular (§2.1).

Eixe emmarcament i la definició de què és una ortografia regular (§2.1) i com s'ha d'estudiar (§2.2) ens abocarà a estudiar les irregularitats de les ortografies de les llengües romàniques (§3), operació necessària per a deduir com convé ensenyar la nostra ortografia (i la de qualsevol ortografia amb una quantitat significativa d'irregularitats, §4).

1. Objectiu: procurar millorar com s'ensenyà l'ortografia. Complement de Palomar (2019)
 - a. Primera exigència: saber per què la *grafia* és simple en la teoria lingüística, però l'*ortografia* és remarcablement irregular (§2.1).
 - b. Parts del treball: explicar què és una ortografia regular (§2.1) i com s'ha d'estudiar (§2.2).
 - c. Estudiar les irregularitats de les ortografies de les llengües romàniques (§3).
 - d. Deduir com convé ensenyar una ortografia amb irregularitats significatives (§4).

2. LES PARTICULARITATS DE L'ORTOGRAFIA: TEORIA LINGÜÍSTICA I NORMATIVA

2.1. SIMPLICITAT TEÒRICA PERÒ COMPLICACIÓ EN LA REALITAT

Seguint les observacions de la Introducció (§1), explicarem els conceptes *grafia* i *ortografia*, quines són les particularitats de l'ortografia i en què consistix una ortografia regular.

Com ja ha comentat el treball de fonètica (Saragossà 2019: §2, 5), la grafia és la representació de la fonètica d'una llengua amb signes visuals. Com a conseqüència de les dos parts de la fonètica (fonologia i entonació), hi han dos classes de signes gràfics: les lletres i els signes de puntuació. En una llengua, una lletra és un signe gràfic que representa un fonema d'eixa llengua. Els signes de puntuació tenen la missió de representar l'entonació d'un idioma (coma, punt i coma, punt i seguit, accent, interrogació, exclamació, parèntesis, punts suspensius). També expressen conceptes discursius que ja no tenen implicacions en l'entonació (punt i a part, títols de capítols, de seccions, d'apartats i de punts).

1. Grafia: representació gràfica de la fonètica d'una llengua.
 - a. Fonètica: dos parts (fonologia i entonació).
 - i. Efecte: dos classes de signes gràfics.
 - b. Lletra: en un idioma, signe gràfic que representa un fonema d'eixe idioma.
 - c. Signes de puntuació: tenen la missió de representar l'entonació d'una llengua (coma, punt i coma, punt i seguit, accent, interrogació, exclamació, parèntesis, punts suspensius).

El nom habitual no és *grafia*, sinó *ortografia*. Indica la grafia d'una llengua que una societat considera normativa (o unes societats, si la llengua la compartixen diversos pobles). El terme *ortografia* és una paraula composta formada amb el prefix grec *orto*, que significa 'recte'. Això mostra que el terme *ortografia* s'ha creat pensant en la normativa lingüística: l'ortografia és la grafia d'una llengua que una societat ha decidit que és *recta*, *adequada* o *correcta*, de manera que una grafia que se n'aparte és *torta*, *inadequada* o *incorrecta*. En les altres parts de la lingüística, no hem actuat igual. Per fortuna, no hem creat els noms indicats en (2b.i):

2. Nom habitual: *ortografia*
 - a. És la grafia d'una llengua considerada com a normativa.
 - i. Nom compost amb el prefix grec *orto* ('recte').
 - ii. Ortografia: grafia *recta*, *adequada*, *correcta*.
 - b. Altres parts de la lingüística: no hem aplicat *orto*- (per sort).
 - i. *ortosintaxi*, *ortosemàntica*, *ortoflexió*, *ortoretòrica*, *ortocomposició*, *ortoderivació*, *ortofonètica*.

La grafia ¿és marginal o és important? En la teoria lingüística, és poc important, ja que es limita a representar la fonètica. En canvi, destaca en les normatives lingüístiques. La causa de la diferència és simple: l'ortografia facilita l'escriptura, la qual és bàsica per a assentar i fixar propostes sobre cada part de la normativa (la grafia inclosa). Això explica que l'ortografia sol ser la primera passa quan una societat vol elaborar explícitament una normativa lingüística.

3. La grafia ¿és marginal o és important?
 - a. En la teoria lingüística: poc important.
 - i. És una mera representació de la fonètica.

- b. En les normatives lingüístiques, destaca.
 - i. Causa: facilita l'escriptura, que és necessària per a elaborar normes de cada part de la lingüística (la grafia inclosa).
- c. Efecte: l'ortografia sol ser la primera passa quan una societat vol elaborar explícitament una normativa lingüística.

A voltes, hi han discussions sobre si una llengua s'escriu com es parla o no s'escriu com es parla. Però ¿què vol dir escriure com parlem? En realitat, la pregunta pertinent no és eixa, sinó esta altra: ¿quines condicions s'han de donar per a que una ortografia siga *regular*? Molts alumnes de les Facultats de Filologia i de Magisteri no saben respondre a eixa pregunta (probablement perquè no els ho han explicat). Una ortografia és regular si cada fonema es representa per una lletra (i només una); i si cada lletra és la representació d'un fonema (i només u). Quan es respecten eixes dos propietats, podem dir que hi ha una relació biunívoca entre fonemes i lletres.

Posem-ne un exemple. Si observem la representació gràfica de les quatre paraules següents: *bot*, *dir*, *mel*, *suc*, constatarem que cada una està formada per tres lletres, i que cada una de les dotze lletres (*b / o / t*, etc.) representa un fonema.

- 4. En el carrer, a voltes discutim sobre si una llengua s'escriu com es parla
 - a. Qüestió pertinent: no és «escriure com parlem».
 - i. És saber quines condicions s'han de donar per a que una ortografia siga *regular*.
 - ii. A molts alumnes universitaris, no els ho han explicat.
 - b. Dos condicions:
 - i. Cada fonema es representa per una lletra.
 - ii. Cada lletra és la representació d'un fonema.

iii. Relació biunívoca entre fonemes i lletres.

c. Un exemple:

i. En *bot*, *dir*, *mel*, *suc*, cada paraula conté tres lletres.

ii. Cada una de les dotze lletres representa un fonema.

En la part de l'ús de les lletres, una ortografia regular és tan simple, que ocupa tantes línies com fonemes tinga (en general, entre quinze i trenta). Per tant, cap en una pàgina. Un exemple: «lletra *b*: representa el fonema bilabial oclusiu sonor». En canvi, els signes de puntuació són molt diferents. L'entonació està vinculada a la sintaxi i a la retòrica, de manera que l'ús dels signes de puntuació no té res de simple (com ara l'ús de la coma).

5. Ortografia regular

a. En les lletres, és molt simple.

i. Ocupa tantes línies com fonemes tinga (entre 15 i 30).

ii. Una mostra: «lletra *b*: fonema bilabial oclusiu sonor».

b. L'entonació està vinculada a la sintaxi i a la retòrica.

i. Efecte: l'ús dels signes de puntuació no és simple.

ii. Exemple: l'ús de la coma.

Si focalitzem l'ús de les lletres en les llengües romàniques, convindrem que ocupen moltes pàgines. Eixa constatació obliga a deduir que no poden ser regulars. I, en efecte, no ho són. Encara més: hi han llengües (el francès; també l'anglès) en què l'ortografia és tan difícil, que hi han parlants que difícilment aprenen l'ortografia de la seua llengua, cosa ben trista.

La situació a què hem arribat comporta que haurem de mostrar com són les ortografies de les llengües romàniques (§3) i com convé ensenyar-les (§4). Però, primer, haurem de dir com caldria ensenyar una ortografia regular (§2.2).

6. Ús de les lletres en les llengües romàniques: moltes pàgines
 - a. Implicació: no poden ser regulars.
 - i. Alguna és tan irregular, que hi han parlants que difícilment l'aprenen (el francès; també l'anglès).
 - b. Camí que seguirem:
 - i. Com caldria ensenyar una ortografia regular (§2.2).
 - ii. Com són les ortografies de les llengües romàniques (§3) i com convé ensenyar-les (§4).

2.2. ¿COM S'HAURIA D' ENSENYAR UNA ORTOGRAFIA SENSE IRREGULARITATS?

Sabem que, en una ortografia sense irregularitats, la teoria ocupa ben poc d'espai (tantes línies com fonemes tinga la llengua, §2.1, 5a). Pedagògicament, caldria practicar les lletres fins a aconseguir que els alumnes escriguen d'una manera fluïda.

7. Una ortografia sense irregularitats
 - a. Teoria: ocupa tantes línies com fonemes tinga la llengua (5a).
 - i. Pedagògicament, cal practicar cada lletra fins a escriure fluïdament.

Com que l'ortografia representa la fonètica (§2.1, 1), convindria introduir les lletres seguint l'orde dels fonemes: en primer lloc, les vocals (començant pel triangle bàsic, *a / i / u*); en segon lloc, les consonants més oposades (les oclusives, primer les sordes; *pa, tu, ca, tia, tapa, capa*). No he trobat dades que permeten dir com caldria estudiar les lletres de les altres consonants. Sense eixa claror, pareix prudent seguir el mateix orde que en l'explicació de les consonants: oclusives, fricatives i africades sordes; oclusives, fricatives i africades sonores; nasals; laterals; i vibrants.

Una possibilitat és que l'existència d'al·lòns aconselle deixar les lletres afectades per al final (com ara el fet de no pronunciar *b*, *d* i *g* entre vocals com a consonants oclusives).

El camí descrit té un avantatge pedagògic. Quan un xiquet comença a aprendre a escriure, no pot representar paraules senceres, que molt sovint tenen més de dos fonemes (com ara *finestra*: huit fonemes). Una operació indispensable és aprendre a separar les síl·labes d'una paraula, i escriure síl·laba a síl·laba (*fi-nestra*). Tingam en compte que, en una síl·laba, hi han sovint dos fonemes com a mínim. Dins d'eixe procés alfabetitzador, les consonants oclusives tenen un avantatge: quan pronunciem *copa*, el moment de silenci que hi ha entre la *o* i la *p* ens impulsa a fer la separació *co-pa*.

En el cas que la llengua tinga diftongs, des del punt de vista teòric no cal dir res en l'ortografia (convé usar les mateixes lletres que quan els fonemes són vocals). En canvi, des de la perspectiva pedagògica deu ser adequat tractar els hiats i els diftongs. En efecte, els alumnes deuen saber que poden estar juntes dos lletres vocàliques: *caem*, *real*. En eixa situació, també estan la *i* i la *u* (*tia*, *veí*, *agraït*), les quals poden aparéixer juntes (*conduïx*). Finalment, també han de saber que no hi ha cap particularitat gràfica quan els fonemes *i* i *u* actuen com a consonants (és a dir, els fonemes *i* i *u* segueixen escrivint-se amb les lletres *i* i *u*): *boira*, *iogurt*, *caure*, *quatre*, *fèia*, *peu*, *mai*.

Si la llengua té sistema d'accentuació, haurà d'anar després de l'ús de les lletres, ja que l'accent s'aplica a lletres (com a regla general, a la vocal tònica).

8. Com que l'ortografia representa la fonètica (§2.1, 1), l'aprenentatge de les lletres en una ortografia regular hauria de seguir l'orde dels fonemes
 - a. Punt de partida: les vocals (començant per les bàsiques, *a*, *i* i *u*).
 - b. A continuació: consonants amb soroll.
 - i. Oclusives, fricatives i africades sordes.

- ii. Oclusives, fricatives i africades sonores.
- c. Consonants sense soroll.
 - i. Nasals.
 - ii. Laterals.
 - iii. Vibrants.
- d. Hiats i diftongs: teòricament, no cal tractar-ho en l'ortografia.
 - i. Pedagògicament, sí. Coveniència de saber que:
 - ii. Dos lletres vocàliques poden anar juntes: *caem, teatre*.
 - iii. També la *i* i la *u* (*tia, veí, agraiït; conduïx*).
 - iv. En els diftongs, no hi ha cap particularitat gràfica (els fonemes *i* i *u* segueixen escrivint-se amb les lletres *i* i *u*): *boira, iogurt, caure, quatre, feia, peu, mai*.
- e. Sistema d'accentuació (si la llengua en té): després de les lletres.
 - i. Causa: l'accent s'aplica a lletres (com a regla general, a la vocal tònica).

Convé informar que les gramàtiques llatines no tenen una part per a l'ortografia (com ara la de Bassols de Climent 1956). Això s'explica perquè la seua ortografia era regular en general. Si a això afegim que un lector d'una gramàtica llatina havia de saber quin fonema representava cada lletra, convindrem que dedicar una part a l'ortografia no hauria tingut sentit.

9. Gramàtiques llatines: no tenen ortografia. Causes

- a. Ortografia que tenia: regular en general.
- b. Un lector d'una gramàtica llatina havia de saber quin fonema representava cada lletra.
- c. No calia dedicar una part de la gramàtica a l'ortografia.

3. LES ORTOGRAFIES DE LES LLENGÜES ROMÀNIQUES

3.1. ANÀLISI QUALITATIVA

3.1.1. Quatre irregularitats estructurals. Els «signes diacrítics»

Hem deduït més amunt (§2.1, 6a) que les ortografies romàniques no poden ser regulars, ja que l'ús de les lletres ocupa moltes pàgines. De fet, són ortografies remarcablement irregulars. Dedicarem una part a mostrar quines irregularitats tenen (§3). Només hi haurà un exemple de cada anomalia, i per això el títol de la secció conté l'adjectiu *qualitatiu* (*anàlisi qualitativa*, §3.1). Si també miràrem quants exemples hi han de cada irregularitat en una ortografia concreta, obtindríem una anàlisi que seria alhora qualitativa i quantitativa. La proposta segueix de prop un treball meu (Saragossà 2003: §7).

Les irregularitats que tractarem són de dos classes: estructurals (o relacionades), i aïllades. En les estructurals, hi ha orde i relacions (la primera irregularitat serà la fonamantal, i originarà la segona; la tercera derivarà de la primera o de la segona; i així successivament). Descriurem quatre irregularitats estructurals (§3.1.1) i tres aïllades (§3.1.2). Estudiarem primer les estructurals perquè són les que més contribueixen a caracteritzar les ortografies romàniques. En el desplegament, apareixerà el concepte *signe diacrític*.

1. Exposició de les irregularitats
 - a. Un exemple de cada anomalia (*anàlisi qualitativa*, §3.1).
 - i. Amb totes les manifestacions de cada anomalia, l'anàlisi seria qualitativa i quantitativa.
 - b. Quatre irregularitats estructurals (§3.1.1) i tres irregularitats aïllades (o soltes, §3.1.2).

- i. Les estructurals contenen orde i relacions.
 - ii. La primera irregularitat origina la segona; la tercera deriva de la primera o de la segona; etc.
- c. Les estructurals (que contenen el concepte *signe diacritic*) són les que més contribuïxen a caracteritzar les ortografies romàniques.

En totes les ortografies romàniques, hi han diverses lletres que representen més d'un fonema, com ara la *g*: les paraules *gall* i *gent* comencen per la mateixa lletra, però el fonema inicial és diferent. Eixa anomalia comporta que hem trencat la biunivocitat, vist que tenim lletres que no representen només un fonema. Podríem pensar que això no té massa importància, però tot seguit vorem de quina manera eixe fet origina tres irregularitats més.

2. Primera irregularitat: lletres que representen més d'un fonema

- a. Lletres *g*: {*gat, got, gust*} / {*gent, girar*}
- b. Hem trencat la biunivocitat.
 - i. Una lletra ja no representa un fonema (i només u).

Unida a l'anomalia anterior, apareix l'actuació contrària: l'existència de fonemes que es representen per més d'una lletra. Com ara, les paraules *gent* i *jaqueta* comencen pel mateix fonema, però s'escriuen amb lletres diferents. Eixe fenomen complementa l'anterior: com que el fonema palatal africac sonor només es representa per la lletra *g* davant de les lletres *e* i *i* (*gent, girar*), és normal que, davant de les lletres *a, o* i *u*, hajam de recórrer a una altra lletra (*jaqueta, jove, jurar*).

A causa de la unió que hi ha entre les dos irregularitats anteriors, podem fer una deducció: si totes les llengües romàniques tenen lletres que representen més

d'un fonema (*gall* i *gent*), també tindran fonemes que es representen amb més d'una lletra (*gent* i *jaqueta*).

3. Segona irregularitat (efecte de la primera): fonemes que es representen per més d'una lletra (*{gent, girar}* / *{jaqueta, jove, jurar}*)
 - a. Fonema palatal africacat sonor: amb *g* davant de *e* i *i* (*gent, girar*).
 - i. Efecte: davant de les lletres *a*, *o* i *u*, hem d'usar una altra lletra (*jaqueta, jove, jurar*).
 - ii. Grafia regular: *jent, jirar*.
 - b. Deducció: si totes les llengües romàniques tenen lletres que representen més d'un fonema (*got* i *gent*), també tindran fonemes que es representen amb més d'una lletra (*gent* i *jaqueta*).

La tercera irregularitat que descriurem es manifesta en l'anomenada «u muda» (la *u* de la grafia de *guerra*). Eixa lletra apareix en diverses ortografies romàniques (en valencià-català, en castellà, en francès). Notem que és una expressió contradictòria: lletra que representa un fonema mut. Realment, si una lletra ha de representar un fonema per definició, i si tot fonema ha de sonar perquè és sempre un so, resultarà que no és lògic que hi hagen «lletres mudes» (com la de la grafia *guerra*).

Eixa irregularitat és una conseqüència dels dos valors de la lletra *g*. En efecte, com que eixa lletra no representa només un fonema velar (*gat*), sinó també un fonema palatal quan va davant d'una *e* o una *i* (*gent, girar*), no hem tingut més remei que incórrer en una altra irregularitat quan volem que la lletra *g* represente el fonema velar davant de *e* o *i* (*guerra, guitarra*).

No cal dir que, si escriguérem la paraula *guerra* sense la *u* (*gerra*), no sabríem si eixa grafia representaria *la guerra dels salvatges* o una paraula tan diferent com l'atifell que anomenem *gerra* (*la gerra de les olives, una gerreta de mel*).

L'expressió *lletra muda* (que existix en més llengües: castellà, francès) és contradictòria: lletra que representa un fonema mut i, per tant, no sona; però un fonema no pot no sonar. L'italià ha usat un mitjà que no té efectes negatius: la lletra *h* (*ghe, ghi: ghiaccio* 'glaç, gel').

4. Tercera irregularitat (també conseqüència de la primera, *gat / gent*): la «u muda»
 - a. ¿Com podem escriure les síl·labes [ge, gi]?
 - i. Regularment, no podem. Per tant, hem hagut de crear una altra irregularitat: l'anomenada *u muda*.
 - ii. Quan volem que la lletra *g* represente el fonema velar davant de *e* o *i*, escrivim una lletra que no sona (*guerra, guitarra*).
 - b. Si escriguérem *guerra* sense la *u* (*gerra*), no sabríem si eixa grafia representaria *la guerra dels salvatges* o *la gerra de les olives*.
 - i. La *u muda* existix en més llengües (castellà, francès).
 - c. L'expressió *lletra muda* és contradictòria:
 - d. Lletra que representa un fonema mut i, per tant, no sona.
 - e. L'italià ha usat un mitjà que no té efectes negatius: la lletra *h* (*ghe, ghi: ghiaccio*).

La «lletra muda *u*» ha comportat l'aparició d'una quarta irregularitat. Com que una part de les llengües romàniques ha comés la irregularitat de matar la lletra *u* de *guerra*, no hem tingut més remei que introduir una altra irregularitat quan ha de sonar, anomenada *dièresi* (com ara en la grafia *lingüística*).

5. Quarta irregularitat (efecte de la tercera, *guerra*): la dièresi
- a. ¿Com podem escriure les síl·labes [gue, gui]?
 - i. Regularment, no podem.
 - ii. Hem hagut de crear una altra irregularitat: la dièresi, la qual ressuscita la lletra morta (*llengües, lingüística*; en italià, *linguistica*).

Mirem quines són les característiques generals de la dièresi descrita. Els signes que usem per a modificar el valor d'una lletra de l'alfabet llatí s'anomenen *signes diacrítics*. A més de la dièresi sobre la *u* de les síl·labes *güe / güi / qüe / qüi* (*llengües, pingüí, eqüestre, aqüífer*), també són signes diacrítics la *cua* que es posa en la *c* (*ç*) en quasi totes les llengües romàniques (*capaç / capacitat*), i damunt de la *n* en el cas del castellà (*año*). Com a conseqüència de representar la consonant palatal lateral amb dos *l* (*ll*: *allí*), ha aparegut el signe diacrític de *il·legal* (*l·l*), que només té el valencià-català.

Definim el concepte. Els signes diacrítics són signes gràfics que una part de les ortografies irregulars usen. Fan que la lletra a què s'afegixen represente un fonema diferent del que li correspon. Son signes diacrítics de les llengües romàniques: *ü, ç, ñ, l·l*. Exemples: *lingüística, capac, año, il·legal*. També ho són els dos accents de *espés* i de *pèrdua, pólvora* i *pòrtic*. Convé matisar que l'accent indica la síl·laba tònica, de manera que no és un signe diacrític. Només ho és el fet de tindre'n dos (*espés* i *pèrdua*). La causa de la dualitat és que el llatí tenia cinc lletres per a representar vocals; però les llengües romàniques n'han creat dos, de manera que tenen set fonemes vocàlics. La conseqüència és una irregularitat gràfica: les lletres *e* i *o* representen dos fonemes vocàlics diferents.

Els diccionaris no limiten els signes diacrítics a l'ortografia: «LING. Signe gràfic que conferix a un altre signe un valor diferent.» (DIEC, DNV). ¿És positiva eixa extensió? La definició que hem reproduït és vaga, ja que no explicita que les ortografies regulars no tenen signes diacrítics. I, sobretot, la definició no mostra quin efecte tenen quan els apliquem a una lletra.

6. Concepte nou: la dièresi de *llengües* és un «signe diacrític»
- a. És un signe gràfic d'una part de les ortografies irregulars.
 - i. Fa que la lletra a què s'afegix represente un fonema diferent del que li correspon.
 - b. Signes diacrítics de les llengües romàniques: *ü, ç, ñ, l·l*.
 - i. Dièresi sobre la *u* de *güe / güi / que / qui* (*llengües, pingüí, eqüestre, aqüífer*).
 - ii. Cua que es posa en la *c* (*ç*); també en *français* i en portugués (*calça*).
 - iii. Guió curvilini sobre la *n* en castellà (*año*).
 - iv. Punt alt entre dos els per a indicar una el llarga: *col·lapse*.
 - c. Encara: els dos accents de *espés* i de *pèrdua, pólvora* i *pòrtic*.
 - i. L'accent no és un signe diacrític (indica la síl·laba tònica).
 - ii. Però sí que ho és el fet de tindre'n dos.
 - iii. Causa: el llatí tenia cinc lletres per a representar vocals; però les llengües romàniques han creat dos vocals. Efecte: les lletres *e* i *o* representen dos fonemes vocàlics diferents.
 - d. Definicions vagues en els diccionaris:
 - i. «LING. Signe gràfic que conferix a un altre signe un valor diferent.» (DNV; també en el DIE; variants en el DGLC i el DCVB).
 - ii. No limiten els signes diacrítics a l'ortografia.
 - iii. Efectes: no expliciten que les ortografies regulars no en tenen; ni, sobretot, mostren quina conseqüència tenen quan els apliquem a una lletra.

¿Quin és l'origen de les quatre irregularitats que hem descrit? Deriven totes del mateix fet: no apartar-se de l'ús de les lletres que feia el llatí. L'ortografia llatina era regular en general, de manera que les lletres *g* i *c* representaven sempre una consonant velar. En canvi, les llengües romàniques han canviat la velaritat per la palatalitat quan seguia la vocal *e* o la *i*: per això *gentem* i *girare* (velars en llatí) han passat en romànic a *gent* i *girar* (palatals):

7. Origen de les quatre irregularitats
 - a. Mantindre l'ús de les lletres del llatí.
 - i. Ortografia llatina: regular (en general).
 - ii. Les lletres *g* i *c*: consonant velar.
 - b. Llengües romàniques: *ge* i *gi* han passat a ser palatals.
 - i. De *gentem* a *gent*.

Per a mostrar com actuaria una ortografia regular, podem exposar quina seria l'ortografia llatina de les paraules bàsiques que hem comentat. En llatí, la nostra grafia *guerra* s'escriuria *gerra*, ja que la lletra *g* sempre era la consonant velar. A més, la seua ortografia no tenia necessitat de la dièresi de *lingüística*: la pronunciació d'eixa paraula es representaria com a *linguistica* (el llatí no indicava el precedent de la sí·laba tònica, vinculada a la llargària de les vocals).

8. Com actua una ortografia regular. El llatí com a exemple
 - a. Lletre *g*: sempre el fonema velar.
 - i. La nostra *guerra* seria *gerra*.
 - ii. La grafia *lingüística* seria *linguistica* (deixant a part l'expressió de la sí·laba tònica, o equivalent).
 - b. Resultat:
 - i. gat, got, gust, gerra, guitarra, llengües

3.1.2. Tres irregularitats aïllades: dígrafs, dífons i lletres inútils

Al costat de les quatre irregularitats vinculades, n'hi han soltes. La més important són els *dígrafs*. Consistixen en l'anomalia de representar un fonema amb dos lletres conjuntament. Un exemple: grafiem el primer fonema del pronom *qui* (o de *quien* en castellà) amb les lletres *q* i *u*; igual actua el francès (*qui*). També són dígrafs *l+l* (*ull*, o el castellà *llorar*), *s+s* (*passar*, *passare*, *passer*) o *c+h* en francès (*cheval*; inicialment, representava una consonant africada). El dígraf *ch* deu haver passat del francès a l'anglès (*child*) i al castellà (*chico*). Ben mirat, podríem substituir l'expressió *lletra muda u* pel nom adequat: el dígraf *gu* (*guerra*).

La causa dels dígrafs està en el fet que les llengües romàniques s'han limitat a l'alfabet llatí (com a regla general). Això ha comportat que, quan les llengües romàniques creaven un fonema que no tenia el llatí, havien d'incórrer en alguna irregularitat, una de les quals era usar dos lletres per a representar un fonema.

9. Primera irregularitat solta: els *dígrafs*

- a. Definició: anomalia ortogràfica que consistix en representar un fonema amb dos lletres.
- b. Dígrafs de les llengües romàniques: *qu, ll, ss, ch, gu...*
 - i. *Q+u: qui / quien*
 - ii. *L+l: ull / llorar*
 - iii. *S+s: passar / passare / passer*
 - iv. *C+h: cheval / chico / child*
 - v. *G+u: guerra / guerre*
- c. Causa dels dígrafs: limitar-se a l'alfabet llatí (en general).
 - i. Quan el romànic creava un fonema que no tenia el llatí, incorria en alguna irregularitat.

En les llengües romàniques, també existix la irregularitat contrària a la dels dígrafs: *exterior*, *exagerar*. Els lingüistes no solem donar nom a eixa irregularitat; però, partint de la paraula composta *dígraf* (que significa ‘dos grafs o lletres per a un fonema’), podríem proposar *dífon* (dos fonemes representats en una lletra).

10. Irregularitat contrària a la dels dígrafs (*exterior*, *exagerar*)

- a. Lingüistes: no li donem nom.
- b. Partint de *dígraf* (dos grafs o lletres per a un fonema), és factible *dífon* (dos fonemes representats en una lletra).

La tercera irregularitat ortogràfica solta que descriurem consistix en tindre lletres inútils. La més freqüent és la *h*, que en llatí representava un fonema (com actualment en anglés, *human*). Però eixe fonema deixà de pronunciar-se en una època determinada. Hi han hagut llengües romàniques que l’han eliminada (l’italià i el romanés, que escriuen *ome*, *istoria* / *om*, *istorie*). Però la majoria l’han mantinguda (*home*, *història* / *hombre*, *historia* / *homme*, *histoire*...).

El castellà ha fet una aplicació semblant, ja que també usa la lletra *h* per a indicar que abans hi havia una *f*, que han mantingut les altres llengües romàniques: {*haba* / *fava*}, {*horadado* / *foradat*}, {*bilo* / *fil*}, {*humo* / *fum*}. El francès té una actuació del mateix estil: posa l’accent circumflex (*fenêtre*) per a expressar que a continuació hi havia abans una *s*, mantiguda en les altres llengües romàniques (*finestra*, *fereastră*).

En valencià i català occidental, també hi ha una inutilitat en *tg*, ja que representa la mateixa consonant que *g* (*jo viatge* = *jo passege*). La causa d’eixa lletra inútil està en tres fets units. El primer és que la llengua medieval pronunciava d’una manera diferent *jo viatge* i *jo passege*; el segon és que el català oriental i el balear segueixen diferenciat *tg* (consonant africada) i *g* (consonant fricativa); el tercer fet és una norma: quan una distinció gràfica medieval està unida a una distinció fonètica de la llengua actual (tota o una part), la distinció gràfica medieval es manté.

11. Tres lletres inútils

- a. La més freqüent: *h*. En llatí, representava un fonema (com actualment en anglés, *human*).
 - i. Va deixar de pronunciar-se fa molts segles.
 - ii. L'italià i el romanés l'han suprimida (*ome, istoria / om, istorie*).
 - iii. Però la majoria l'han mantinguda (*home, història / hombre, historia / homme, histoire...*).
- b. Castellà: aplicació semblant. Indica que abans hi havia una *f* (*humo*).
 - i. Mantinguda en les altres llengües romàniques (*{haba / fava}, {horadado / foradat}, {hilo / fil}*).
 - ii. El francès posa l'accent circumflex per a comunicar que, en una etapa anterior, hi havia una *s*: *fenêtre* (cf. *finestra, fereastră*).
- c. En valencià i català occidental, també hi ha una lletra inútil en *tg*, ja que representa la mateixa consonant que *g* (*jo viatge = jo passege*).
 - i. Causa de *tg*: la distinció gràfica medieval és una distinció fonètica en una part de la llengua actual (*tg*: consonant africada en català oriental i en balear; *g*: fricativa).

He usat el nom *lletres inútils* per la raó que eixos signes comporten fonamentalment efectes negatius. Convindrem que la normativa d'una llengua té la finalitat de regular-la. En canvi, les lletres inútils no regulen res: donen fonamentalment informació etimològica, la qual interessa als lingüistes, però no als parlants. La conseqüència és que eixos signes impliquen esforços que no aporten utilitats als parlants.

12. Lletres (i signes) inútils: comporten fonamentalment efectes negatius

- a. La normativa d'una llengua té la finalitat de regular-la.
 - i. Saber etimologia interessa als lingüistes, no als parlants.

Encara que no tractaré ací l'origen de la grafia anomenada «i grega» (*y*), notaré que no representa ni un fonema ni un al·lòfon. Així, hi ha el mateix fonema (i el mateix al·lòfon) en *rey* que en *reina*, en *yerno* que en *pierna*. També opinaré que el fet de voler donar propietats fonètiques a un signe que no en té (*y*) fa incórrer en incoherències (com mostraria l'anàlisi de RAE 1999: §1.2.2, §2.5). La mateixa realitat hi ha en la *y* del francès i de l'anglès (llengua que disposa d'un signe semblant, *w*, *new*).

- 13. Una grafia que anomenem *lletra* (*y*), però que no representa ni un fonema ni un al·lòfon
 - a. Hi ha el mateix fonema (i el mateix al·lòfon) en:
 - i. *rey* i en *reina*, en *yerno* i en *pierna*.
 - b. El fet de voler donar propietats fonètiques a un signe que no en té (*y*) fa incórrer en incoherències.
 - i. Ho mostraria l'anàlisi de RAE (1999: §1.2.2, §2.5).
 - c. També tenen la *y* el francès i l'anglès,
 - i. L'anglès disposa d'un signe semblant (*w*, *new*).

Ací tenim un quadre amb les anomalies més bàsiques de les ortografies romàniques:

- 14. Irregularitats fonamentals de les ortografies romàniques
 - a. Fonemes representats per més d'una lletra:
 - i. gent / jaqueta
 - b. Lletres que representen més d'un fonema:
 - i. gall / gens

- c. Lletres modificades per signes diacrítics:
 - i. llengües, capaç, año, il·legal
- d. Dígrafs:
 - i. ll, ss, qu, gu...
- e. Dífon:
 - i. exterminar
- f. Lletres inútils:
 - i. home
- g. Lletres que no representen ni un fonema ni un al·lòfon
 - i. *rey, new*.

Cal dir que les ortografies romàniques no són irregulars per interessos elitistes. El primer factor que permet comprendre les ortografies romàniques és una característica de les civilitzacions: la voluntat de poder accedir a la documentació del passat per a poder interpretar el present. Per tant, les irregularitats ortogràfiques estan vinculades a la civilització. Qui hi estiga interessat, pot consultar el comentari que vaig fer en Saragossà (1997: §3.2).

Però, al costat del factor indicat, també hem de notar que les irregularitats del francès i de l'anglès són excessives. Per a no estar patint *eternament* en un grau elevat, he proposat un camí per a escampar una ortografia regular universal (Saragossà 2003: §7.2.4).

15. ¿Per què les ortografies romàniques són irregulars?
 - a. El primer factor és la voluntat de poder accedir a la documentació del passat per a poder interpretar el present (Saragossà 1997: §3.2).
 - i. Per tant, les irregularitats ortogràfiques estan vinculades a la civilització.

- b. Però les irregularitats del francès i de l'anglès són excessives.
 - i. Un camí per a escampar una ortografia regular universal en Saragossà (2003: §7.2.4).

3.2. CAP A UNA QUANTIFICACIÓ. ¿ÉS DIFÍCIL L'ORTOGRAFIA DEL VALENCIÀ-CATALÀ I NO HO SERIA LA DEL CASTELLÀ?

3.2.1. Lletres amb usos irregulars en castellà

La secció anterior (§3.1) mostra per quines raons (qualitatives) les ortografies romàniques són irregulars. Ara, ens acostarem cap a la quantificació plantejant el problema que indica el títol de la secció. Tant els estudiants com les persones adultes solen creure que l'ortografia del valencià-català seria difícil, mentre que no ho seria la del castellà. ¿Quins són els fonaments d'eixa creença? ¿Respon a la realitat, o és un prejuí?

Si deixem a banda el francès, les llengües romàniques tenen les mateixes classes d'irregularitats, de manera que qualitativament són semblants (§3.1).

1. Fins ara: per quines raons (qualitatives) les ortografies romàniques són irregulars (§3.1). Ara, acostament a la quantificació
 - a. Mitjà: ¿és certa la creença habitual (tant en alumnes universitaris com en adults alfabetitzats) que l'ortografia del valencià-català seria difícil, i la del castellà no ho seria?
 - i. Excepte el francès, les llengües romàniques tenen les mateixes classes d'irregularitats (§3.1): qualitativament, són semblants.

Per a seguir acostant-nos a la realitat, constatarem quines són les lletres que en castellà tenen usos irregulars. En el quadre de baix, apareixen en negreta:

2. ¿Quina és la situació del castellà? Lletres que són irregulars en la seua ortografia actual (en negreta)

a. *absorber* *ciento* / *zapato* *gitano* / *jamás* *bonsái* / *rey*

b. *bueno* / *vino* *acné* *gente* / *jinete* *rana* / *cara*

c. *casa* / *cerdo* *adscribir* *haba* *atlas*

d. *cosa* / *quien* *garra* / *gente* *hierba* / *yerno* *examen*

Si prescindim de les lletres *k* i *w* (que no usem en les llengües romàniques), podem dir, com a conclusió, que, de les vint-i-quatre lletres de l'alfabet llatí, n'hi han nou d'ús regular en l'ortografia castellana actual, contra catorze que tenen usos irregulars. Eixe resultat fa dubtar de la creença que l'ortografia del castellà no seria difícil (1a).

3. Visió global de l'ortografia del castellà

a. Lletres que s'usen d'una manera regular i lletres amb usos irregulars.

i. Regulars (9): *a, e, f, l, m, n, o, p, u*.

ii. Irregulars (14): *b, c, d, g, h, i, j, q, r, s, t, v, x, y, z*.

b. ¿És objectiva la creença que l'ortografia del castellà no seria difícil (1a)?

Però el fet és que molts parlants tenen la convicció que l'ortografia del castellà no seria difícil. Per a trobar quina és la causa, començarem per preguntar-nos de quantes irregularitats del castellà (2-3) són conscients els parlants. Si preguntarem a estudiants universitaris quantes irregularitats té el castellà (o que representa la hipotètica lletra *y*, §3.1.2, 14), trobaríem probablement poques respostes positives. La falta de consciència de les irregularitats fa pensar si, la creença que l'ortografia del castellà no seria difícil, no està en l'ortografia.

4. Però el fet és que molts parlants pensen que l'ortografia del castellà no

seria difícil

- a. Primera passa per a trobar la causa.
 - i. ¿Quin és el grau de consciència que els estudiants universitaris tenen de les irregularitats té el castellà (2-3; o què representa la hipotètica lletra *y*, §3.1.2, 14)?
 - ii. Deu ser molt baix.
- b. Sospita: la creença que l'ortografia del castellà no seria difícil no deu estar en l'ortografia.

3.2.2. Un factor que facilita l'escriptura: la imatge gràfica de les paraules

Per a arribar a la causa que busquem, ens farem una altra pregunta: si els parlants solen ser poc conscients de les irregularitats que hi han en l'ortografia de la seua llengua (2-3), no haurien de saber escriure bé; en canvi, els parlants adults que practiquen habitualment la lectura i l'escriptura escriuen d'una manera digna i eficaç, i això tant en castellà com en italià, i inclús en francès i en anglés.

Per a entendre eixa paradoxa, proposarem que les persones que practiquen assíduament la lectura i l'escriptura, a més de tindre gravada en la memòria la imatge fònica de cada paraula, també acaben per tindre una imatge gràfica de moltes paraules. És a dir, un valencià sap que la paraula que indica les persones adultes masculines (*home*) té tres sons, la *o* oberta, la *m* i la *e* tancada. A més, si eixe valencià està alfabetitzat també tindrà gravada en la memòria la imatge gràfica de la paraula (*h+o+m+e*), la qual discrepa de la pronunciació per la raó que hi ha una lletra que no representa cap fonema (la *h*).

Fabra coneixia eixe factor (5c), i jo l'he aplicat per a explicar per què un parlant pot escriure *dos platjes* (en compte de *dos platges*), o *tres plaçes* (per *tres places*), o *tu carreges* (per *tu carregues*): tindriem gravada una imatge per cada paraula, de

manera que els canvis de la flexió poden produir errors ortogràfics (Saragossà 1997: §2.5.6.3).

5. Problema nou: si els parlants no són conscients de la majoria de les irregularitats (2-3), ¿com poden tindre un domini acceptable de l'ortografia?
 - a. Constatació: els parlants adults que practiquen habitualment la lectura i l'escriptura escriuen d'una manera digna i eficaç.
 - i. En castellà i en italià; i inclús en francès i en anglés.
 - b. Sabut: els parlants tenim una imatge fonètica de cada paraula (el concepte 'el dia anterior al que parlem' s'expressa amb [aír]).
 - i. Proposta: qui llig i escriu regularment acaba per gravar-se en la memòria una imatge gràfica de moltes paraules (en l'exemple, *a-h-i-r*).
 - c. Fabra (1927: 168) era conscient d'eixe factor:
 - i. «La coneixença de l'ortografia és un afer de memòria: per la lectura anem associant a cada mot la imatge visual del mot, i és solament quan tenim ben gravades a la memòria les imatges de tots els mots, que escrivim amb correcció ortogràfica. Però aquest emmagatzemament d'imatges visuals esdevé impossible si un gran nombre de mots apareixen escrits adés amb una grafia adés amb una altra. [...] El fet d'haver-hi més d'un sistema ortogràfic porta fatalment com a conseqüència que la gent no en sàpiga cap.»

La imatge gràfica de moltes paraules explica per quina raó una persona pot escriure d'una manera digna encara que no siga conscient de les anomalies ortogràfiques (2-3). Realment, si tenim gravada en la memòria la grafia *gens* escriurem bé eixa paraula, encara que u no conega la regla que diu que el fonema palatal africac sonor es representa amb la lletra *g* davant de *e* i *i*, i *j* davant de *a*, *o*

i *u*. Al capdavall, sense la memòria de la grafia de centenars de paraules no seria possible aprendre una ortografia tan extremadament irregular com és la de l'anglès. Per una altra banda, a base de veure les grafies *gens* o *ahir* acabem trobant-les naturals, de manera que la consciència de la irregularitat tendix a esfumar-se.

Convé precisar que no he insinuat que les regles ortogràfiques no tinguen utilitat pedagògica. De fet, si un parlant dubta a l'hora d'escriure *tu passeges* i té en compte la regla ortogràfica de les lletres *g* i *j* resoldrà de seguida la vacil·lació. Semblantment, si algú està temptat d'escriure en castellà *capacidad* perquè és *capaz*, en el cas que tinga en compte la regla ortogràfica sobre la distribució de les lletres *z* i *c* solucionarà el dubte immediatament.

La primera deducció que convé extraure del camí seguit és que la pràctica habitual de la lectura i l'escriptura dona seguretat als parlants i els fa escriure d'una manera digna. En canvi, una persona que conega moltes regles d'ortografia però que no practique ni la lectura ni l'escriptura es sentirà molt insegura i escriurà molt a poc a poc. Les regles ajuden a resoldre dubtes puntuals, però són opcionals. En canvi, la lectura i l'escriptura són indispensables per a dominar una ortografia i, sobretot, per a escriure d'una manera confiada i solta.

6. Primeres conseqüències de la imatge gràfica de moltes paraules (*ahir*)
 - a. Escriure dignament, encara que no sigam conscients de les irregularitats de l'ortografia (2-3).
 - i. A base de vincular la imatge fonètica [aír] i la gràfica *ahir*, u acaba trobant natural que [aír] s'escriga *a-h-i-r*.
 - ii. Escrivim *gens* sense pensar en la regla «lletra *g* davant de *e* i *i*, i *j* davant de *a*, *o* i *u*».
 - iii. Resultat: la consciència de la irregularitat tendix a esfumar-se.
 - b. Regles ortogràfiques: tenen utilitat durant l'alfabetització.
 - i. També per a resoldre dubtes puntuals: *passejar* però *tu passeges*;

capaz però *capacidad*.

- c. Factor necessari per a escriure d'una manera digna: la pràctica habitual de la lectura i l'escriptura.
 - i. En canvi, les regles d'ortografia són opcionals.
 - ii. U que en conega moltes però no practique ni la lectura ni l'escriptura es sentirà molt insegur i escriurà molt a poc a poc.

Per una altra banda, la memòria de les persones no significa que siga indistint que una ortografia tinga moltes irregularitats o en tinga poques. Quantes més irregularitats tinga, més esforços han de fer els seus parlants per a gravar-se la imatge de cada paraula. En conseqüència, l'humanisme demana que una ortografia evite les irregularitats innecessàries. En una normativa que esquive l'essencialisme i l'elitisme, cada irregularitat ortogràfica deu estar justificada (en realitat, cada norma deu estar fonamentada i, per tant, justificada).

En eixe marc, si una normativa ha incorregut en una incoherència deu corregir-la. Posem-ne un exemple. Davant dels verbs *produir* i *fluir*, de la mateixa manera que és *llenguatge produït* i *matèria produïda* hauria de ser *llenguatge fluït* i *matèria fluïda*. En canvi, tant el DIEC (1995) com el DNV (2016) diuen que seria *llenguatge fluid* i *materia fluïda*. Una tal incoherència origina patiments, i acaba en un resultat que rep un nom negatiu («faltes d'ortografia»). A més, les «faltes» que comentem responen a les estructures de la llengua (*llenguatge fluït*), de manera que la *falta* real està en la «norma» errònia (*llenguatge fluid*).

- 7. A matisar: no és indistint que una ortografia tinga moltes irregularitats o en tinga poques
 - a. Quantes més irregularitats tinga, més esforços han de fer els seus parlants per a gravar-se la imatge de cada paraula.
 - i. L'humanisme demana que una ortografia evite les irregularitats innecessàries.

- b. En una normativa que esquive l'essencialisme i l'elitisme, cada irregularitat ortogràfica deu estar justificada.
 - i. En realitat, cada norma deu estar fonamentada (i, per tant, justificada).
- c. Caldria corregir les incoherències.
 - i. Exemple: els verbs *produir* i *fluir*.
 - ii. Igual que és *llenguatge produït* i *matèria produïda*, hauria de ser *llenguatge fluït* i *matèria fluïda*.
 - iii. Segons el DIEC (1995) i el DNV (2016), seria *llenguatge fluid* i *materia fluïda*.
 - iv. Resultat de les incoherències: fer «faltes d'ortografia».
 - v. La *falta* real està en la «norma» errònia (*llenguatge fluid*).

Ara, ja estem en condicions de comprendre quin és el factor fonamental que fa pensar als estudiants que l'ortografia del valencià-català seria difícil, mentres que la del castellà no ho seria. El motiu principal no depèn de causes ortogràfiques objectives, sinó d'un factor extern a la normativa lingüística. Realment, si per cada document que un estudiant ha vist en valencià-català n'ha llegit mil en castellà, se'n derivarà que tindrà gravades en la memòria la imatge gràfica de moltes paraules del castellà, i ben poques de la llengua pròpia del seu poble, de manera que una ortografia serà fàcil i l'altra serà difícil. Els manuals escolars haurien d'explicar als alumnes per què solen pensar que la grafia del castellà no seria difícil, contra la dificultat que troben en el valencià-català.

Convé afegir que he usat l'expressió *factor fonamental* perquè poden haver causes lingüístiques que reforcen la situació sociolingüística. Una és les normes incoherents (com la de canviar *llenguatge fluït* per *llenguatge fluid*). Una altra causa és la manera d'ensenyar. Si un manual només tracta irregularitats ortogràfiques, farà pensar als alumnes que eixa ortografia només té irregularitats. I, de manuals que actuen així, n'hi han (§4.2, 2c). Les irregularitats tenen sentit si primer hem

tractat les regularitats. La veritat és que els nostres manuals solen tractar l'ortografia d'una manera poc ordenada i poc coherent, com ha mostrat el treball d'Ester Palomar i ací intuirem més avant (§4.2, §4.4 i §4.5).

8. Factor fonamental que explica la creença que l'ortografia del castellà no seria difícil, i sí que ho seria la del valencià-català.
 - a. No és lingüística, sinó sociolingüística.
 - i. Al llarg de la vida, els parlants han llegit molt en castellà i poc en la seua llengua, de manera que tenen en la memòria la grafia de moltes paraules del castellà i poques de la seua llengua.
 - ii. Els manuals escolars haurien d'explicar als alumnes per què solen pensar que la grafia del castellà no seria difícil, contra la dificultat que troben en el valencià-català.
 - b. Poden haver causes lingüístiques que reforcen la creença.
 - i. Normes incoherents (*llenguatge fluït / fluid*, 7c).
 - ii. Hi han manuals que no tracten les regularitats: només les irregularitats (§4.2, 2c).
 - iii. L'orde hauria de ser sempre: «regularitats + irregularitats».
 - iv. Els manuals solen tractar l'ortografia d'una manera poc ordenada i poc coherent (cf. Palomar 2019; ací, §4.2, §4.4, §4.5).

Tornem al principi. Les reflexions sobre com perceben els parlants la realitat ortogràfica ens ha aprofitat per a intuir que, des d'un punt de vista quantitatiu, les irregularitats de les ortografies romàniques són elevades (§3.2.1, 2-3). També hem vist quins factors fan que els parlants siguen poc conscients de moltes irregularitats (§3.2.2, 5-6), de manera que les ortografies de les llengües dominants no serien difícils, i sí que ho serien les ortografies de les llengües dominandes socialment (8a). Però el grau escàs de la consciència no dona ales per a incórrer en

irregularitats innecessàries (7). En realitat, les actuacions incoherents reforcen la supeditació de les llengües dominades (8b).

9. Conclusions

- a. Les reflexions sobre com perceben els parlants la realitat ortogràfica ens ha aprofitat per a intuir que, des d'un punt de vista quantitatiu, les irregularitats de les ortografies romàniques són elevades (§3.2.1, 2-3).
- b. També hem vist quins factors fan que els parlants siguen poc conscients de moltes irregularitats (§3.2.2, 5-6), de manera que les ortografies de les llengües dominants no serien difícils, i sí que ho serien les ortografies de les llengües dominades socialment (8a).
- c. El grau escàs de la consciència no dona ales per a incórrer en irregularitats innecessàries (7).
 - i. En realitat, les actuacions incoherents reforcen la supeditació de les llengües dominades (8b).

4. ¿COM CONVÉ ENSENYAR UNA ORTOGRAFIA ROMÀNICA?

4.1. ACTUACIÓ ADEQUADA: ANAR DE LES COSES SIMPLES A LES COMPLICADES

Després d'haver comentat com caldria tractar una ortografia sense irregularitats (§2.2), hem emmarcat les ortografies romàniques (§3). Ara, estem en condicions de preguntar-nos com s'hauria d'ensenyar una ortografia romànica. Diferenciarem entre l'ensenyament primari i el secundari.

1. Tractat: com caldria aprendre una ortografia sense irregularitats (§2.2),

i propietats generals de les ortografies romàniques (§3).

- a. Ara: com s'hauria d'ensenyar una ortografia romànica.
- b. Distinció entre ensenyament primari i secundari.

La finalitat de l'ensenyament primari s'hauria de limitar a l'alfabetització: aprendre a llegir i a escriure. Com és natural, caldria anar de les coses simples a les complicades. Per tant, començaríem per les lletres que s'usen regularment: les vocals *{a, i, u}*, i les consonants *p, t, f, m, n, l, v* (a on es pronuncia); he posat les consonants en l'orde teòric (oclusives / fricatives / nasals / laterals), ja que és probable que a més oposició amb les vocals més fàcil siguen d'entendre; la *v* va al final perquè no és general. He posat exemples en (2b.i). En les consonants, també podríem ensenyar les oclusives *b* i *d* en els usos regulars (*dit, bum*); i *c* i *g* amb el valor bàsic (*cul, bac, gat*). També la *s* quan representa la consonant sorda (*sal, sis, pansa*).

Amb eixos mitjans, seria factible escriure una quantitat apreciable de paraules, i també construccions simples.

2. Objectiu de l'ensenyament primari

- a. L'alfabetització: aprendre a llegir i a escriure.
- b. Primera fase: les lletres que s'usen regularment: *{a, i, u}*, *p, t, f, m, n, l, v* (a on es pronuncia).
 - i. Exemples: *pi, pa, pipa, papà, tu, pit, fi, mà, mamà, fam, fum, nina, una nina, una pipa, mel, fil, un fil, la nina*.
- c. Consonants: en els usos regulars, estudi de les oclusives *b, d* (*dit, bum*).
 - i. Les lletres *c* i *g* amb el valor bàsic (*cul, bac, gat, cama*).
 - ii. També la *s* quan representa la consonant sorda (*sal, sis, pansa*).

- d. Amb eixos mitjans, seria factible escriure una quantitat apreciable de paraules i construccions simples.

Pasem a la segona fase. En les lletres irregulars, caldria separar aquelles irregularitats que estan vinculades (§3.1.1) i les soltes (§3.1.2). Són més simples les soltes, de manera que hauríem de començar per eixes irregularitats. A partir d'ací, només indicaré el camí general, sense tractar totes les irregularitats.

En les lletres *e* i *o*, convindria focalitzar les vocals tancades, ja que poden aparèixer en síl·laba tònica i en àtona (*bombó, cantó, més, Pere*).

Una part dels dígrafs no pareixen complicats, com ara *ny* (*pany, canya*). No fa tampoc la impressió de ser complicada la dualitat *cara / carro* (i *car* a on es pronuncia). També pareix relativament simple la dualitat *pelar* però *callar, licor* però *llarg* (sempre que els alumnes pronuncien *callar, llarg*, i no *caiar, iarg*). En canvi, el dígraf *ig* (*vaig*) és complicat, ja que primer cal tractar l'ús de la *g* (*gent, que vages*) i de la *j* (*que vaja*).

3. Segona fase de l'alfabetització: les irregularitats més simples (la major part de les aïllades, §3.1.2). Una mostra
- a. Les lletres *e* i *o* com a representació de les vocals tancades (apareixen en síl·laba tònica i en àtona; *bombó, cantó, més, Pere*).
 - b. Una part dels dígrafs.
 - i. *pany, canya*
 - ii. La dualitat *cara / carro* (i *car* a on es pronuncia).
 - iii. La dualitat {*pelar / callar*}, {*licor / llarg*}.
 - c. El dígraf *ig* (*vaig*) s'hauria de tractar després de l'ús de la *g* (*gent, que vages*) i de la *j* (*que vaja*).

En la tercera fase, hauríem de tractar les irregularitats més difícils: les estructurals (o vinculades). Caldria seguir el camí descrit (§3.1.1) a fi que els alumnes puguen comprendre (o intuir) la causa de la majoria de les irregularitats. Quan hagen assimilat que *gent* i *girar* són diferents de *gat* / *got* / *gust*, podríem explicar *jaqueta*, *joguet*, *junt*. I, posteriorment, *guerra* i *guitarra*. Finalment, *llengües*. Eixe camí deu afavorir que l'assimilació de les irregularitats siga més ràpida, ja que explica la causa de la majoria.

4. Tercera fase: les irregularitats estructurals (§3.1.1). Reducció a *g* / *j*
 - a. El camí estructural deu afavorir que l'assimilació de les irregularitats siga més ràpida, ja que explica la causa de la majoria.
 - i. *Gent* i *girar* són diferents de *gat* / *got* / *gust*.
 - ii. Grafia de *jaqueta*, *joguet*, *junt*.
 - iii. Grafia de *guerra* i *guitarra*.
 - iv. Dièresi de *llengües*.

Com mostra Palomar (2019: §4), és molt positiu contrastar llengües del sud d'Europa (les romàniques i l'anglès), ja que les irregularitats solen comunes a diverses llengües. A més, això ajuda a identificar-se amb l'ortografia del valencià. A més, sempre que pugam convé ressaltar que l'escriptura és la conseqüència de la llengua parlada (*en-fortir* i *em-pomar* és l'exemple de Palomar 2019: §6.2); i, si és factible, convé donar preferència a les pronunciacions que coincidixen amb la llengua escrita (*vi*, *pensar*, *colze*, *pont*).

En la formació secundària, el docent hauria d'explicar com són les ortografies sense irregularitats (§2.2) i com són les ortografies romàniques (§3). A més d'adquirir una formació bàsica, eixe camí ajudaria a combatre els prejuïns contra les ortografies de llengües marginades socialment (§3.2.2).

5. Escola secundària

- a. Com són les ortografies sense irregularitats (§2.2) i com són les ortografies romàniques (§3).
- b. Resultat: formació bàsica i valoració objectiva de les ortografies de llengües marginades socialment (§3.2.2).

4.2. LES ACTUACIONS HABITUALS (I): MARVÀ (1932) I FABRA (1956)

¿Com solen ser les gramàtiques per al públic general? Comentaré dos gramàtiques vinculades amb la pedagogia, Marvà (1932) i Fabra (1956). El manual de Marvà ha sigut seguit per pedagogs (com ara Salvador 1951, Simbor 1983: 268). Quant a la darrera gramàtica de Fabra, és la que conté més teoria de totes les que escrigué, i l'autor l'anomenava «la gramàtica per als mestres» (Fabra 1998: 149).

Marvà (1932) estudia les lletres seguint l'orde alfabètic (*a, b, c, d...*, Marvà 1932: §10-§20). L'orde de l'alfabet és convencional, i el camí de la ciència i la convencionalitat són incompatibles. Estem pràcticament en el pol oposat de la proposta que hem desplegat (§4.1). La veritat és que les gramàtiques no solen justificar l'orde que practiquen, i la majoria practiquen un camí pobre en l'ús de les lletres (Palomar 2019: §2).

1. Com actuen les gramàtiques en l'ús de les lletres

- a. No solen justificar l'orde que practiquen.
- b. Marvà (1932: §10-§20) segueix l'orde alfabètic (*a, b, c, d...*).
 - i. L'orde de l'alfabet és convencional; la ciència i la convencionalitat són incompatibles.
 - ii. Estem pràcticament en el pol oposat de la proposta desplegada (§4.1).

Fabra (1956) comença l'ortografia advertint que conté irregularitats (§1); i, abans de tractar l'ús de les lletres (§10-§22), observa que les irregularitats creen dificultats per a dominar l'ortografia (§9). No cal dir que eixa actuació és ben positiva. Això no obstant, l'advertiment no va seguit de mitjans adequats per a aprendre l'ortografia, com comprovarem tot seguit.

El nostre autor descriu les regles d'accentuació (§5) abans que les lletres (§10-§22). Posteriorment, molts manuals han actuat igual (Palomar 2019: §3).

En l'accentuació, Fabra separa les regles d'accentuació (§5) i la dièresi (§6), la qual no presenta com a subsidiària de l'accent. A més, tracta en primer lloc l'ús de la dièresi que depèn de l'ús irregular de la lletra *g* (*gat / gent / guerra / llengües*). Palomar (2019: §3.1 i §3.3) mostra que hi han més incoherències, les quals fan que els alumnes no dominen com a regla general l'accentuació.

En les lletres, no exposa els usos regulars: només els irregulars, que apareixen ordenats alfabèticament (excepte *o / u*, que va en el segon lloc): {*a / e*}, {*o / u*}, {*b / v*}, {*b / p*}, {*c / q / qu*}, {*d / t*}, {*g / c*}, {*g / j*}, {*g / ig / tx*}, {*l / l·l / ll / tll*}, {*m / mp / n*}, {*r / rr*}, {*s / ss / c / z*}, {*x / ix*}. La impressió que produïx en els lectors és que l'ortografia catalana només tindria irregularitats. Per una altra banda, Fabra no té en compte tota la llengua. Tracta l'ortografia mirant-se-la exclusivament des del català oriental.

Queda un tema, que no desplegaré: com s'explica l'ús de cada lletra. El manual que analitza Palomar (2019: §4) apunta que l'ús de les lletres conté anomalies significatives. El panorama que hem descrit de «la gramàtica per als mestres» és poc ordenat, poc sistemàtic i, com a conseqüència, poc pedagògic.

2. Fabra (1956, «gramàtica per als mestres»)
 - a. Comença advertint que conté irregularitats (§1); i, abans de tractar l'ús de les lletres (§10-§22), nota que les irregularitats creen dificultats per a dominar l'ortografia (§9).

- i. L'observació (que és ben positiva) no va seguida de mitjans adequats per a aprendre l'ortografia.
- b. Descriu les regles d'accentuació (§5) abans que les lletres (§10-§22).
- c. En l'accentuació, separa les regles d'accentuació (§5) i la dièresi (§6), la qual no presenta com a subsidiària de l'accent.
 - i. Tracta primer l'ús de la dièresi que depèn de l'ús irregular de la lletra *g* (*gat / gent / guerra / llengües*).
- d. Lletres: no exposa els usos regulars; només els irregulars.
 - i. Impressió en els lectors: l'ortografia catalana només tindria irregularitats.
- e. Les irregularitats apareixen ordenades alfabèticament (excepte *o / u*, que va en el segon lloc):
 - i. {a / e}
 - ii. {o / u}
 - iii. {b / v}
 - iv. {b / p}
 - v. {c / q / qu}
 - vi. {d / t}
 - vii. {g / c}
 - viii. {g / j}
 - ix. {g / ig / tx}
 - x. {l / l.l / ll / tll}
 - xi. {m / mp / n}

xii. {r / rr}

xiii. {s / ss / c / z}

xiv. {x / ix}.

- f. No té en compte tota la llengua.
 - i. Mira l'ortografia exclusivament des del català oriental.
- g. Conjunt de característiques descrites: poc pedagògiques.

Per una altra banda, Fabra no presenta l'ortografia com a obra humana (i, per tant, amb possibilitats d'errors). La descriu com si fora una realitat externa a les persones, de manera que pareix eterna.

- 3. Fabra no presenta l'ortografia com a obra humana (i, per tant, amb possibilitats d'errors).
 - a. La descriu com si fora una realitat externa a les persones, de manera que pareix eterna.

Crec que els lingüistes hauríem de guiar-nos per este principi: com a conseqüència de la supeditació a l'alfabet llatí, podem conservar les irregularitats de totes les llengües romàniques (*gat* però *gent*, etc.), i hem de respectar els dígrafs de cada llengua, així com altres particularitats (*vaig, ull, plaça; chico, año, rey*). Però, fora del camp dit, cada ortografia romànica deu intentar tindre la mínima quantitat possible d'irregularitats. I, sistemàticament, hauríem d'evitar les incoherències.

- 4. Una proposta
 - a. Com a conseqüència de la supeditació a l'alfabet llatí, podem conservar les irregularitats de totes les llengües romàniques (*gat* però

gent, etc.), i hem de respectar els dígrafs de cada llengua, així com altres particularitats (*vaig, ull, plaça; chico, año, rey*).

- b. Fora del camp dit, cal fugir de les irregularitats.
 - i. I, sistemàticament, hauríem d'evitar les incoherències.

4.3. UNA EXCEPCIÓ REMARCABLE: SANCHIS GUARNER (1950)

4.3.1. Emmarcament adequat de l'ortografia

En les gramàtiques que he treballat, he trobat una excepció remarkable: la *Gramàtica valenciana* de Manuel Sanchis Guarnier, coetània de la de Fabra (i publicada un poc abans, en 1950). En concret, descriurem quatre encerts ortogràfics significatius.

El gramàtic valencià no va caure en l'error de Salvador (1951), que posà l'alfabet en la «fonologia»; el col·loca en l'ortografia. De fet, Sanchis Guarnier separa nítidament la fonètica i l'ortografia, mentres que molts manuals fan mescles incoherents. A més, en una extensió breu (una dotzena de línies) definix implícitament el concepte *lletra* («no totes estes lletres representen un so diferent»), i explícitament el concepte *dígraf* («aplec de lletres» que representen un so o fonema). A més, elabora una llista de dígrafs i dedica tres línies a remarcar la marginalitat de les lletres *h, y, k* i alguna altra:

1. Primer encert de Sanchis Guarnier (1950: §107): introducció adequada a l'ortografia
 - a. Tractament simple de l'alfabet (unes línies).
 - b. En eixa extensió, caracteritza *lletra* i *dígraf*.
 - c. Dona una llista dels dígrafs.

El segon encert de Sanchis Guarner és emmarcar l'ortografia en la lingüística i en la història, de manera que evita l'essencialisme i l'elitisme, i practica l'humanisme. Explica que als parlants no els interessa la transcripció basada en els al·lòfons (que mostra en la part de fonètica). Per als usuaris de la seua gramàtica, la transcripció adequada és la que es fonamenta en els fonemes, que és molt més simple. Realment, estem davant d'una mostra d'humanisme i d'esquivar l'elitisme (2a). En canvi, moltes gramàtiques actuals (i també diccionaris) recorren a l'anomenat «alfabet fonètic internacional», que representa molts al·lòfons.

El gramàtic valencià té la mateixa actuació quan posa l'ortografia en la història. Molts manuals diuen que l'ortografia valenciana moderna seria la de l'IEC. En canvi, Sanchis Guarner informa que l'ortografia valenciana actual és hereua de la clàssica, la qual estaria vinculada a la «literatura nacional». Les Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans haurien procurat apartar-se poc de «l'ortografia tradicional»; i, alhora, haurien intentat fer «una reforma simplificadora». Apel·la a l'etimologia i a «lletres mortes», però no posa cap exemple de simplificació (2b).

2. Segon encert de Sanchis Guarner (1950): lliga l'ortografia a les persones i a la història
 - a. Posa l'ortografia en la lingüística (§103: «La fonètica i la tradició gràfica»)
 - i. Té en compte els lectors: diu que no els interessa la transcripció en al·lòfons, sinó en fonemes.
 - ii. Actualment, moltes gramàtiques i diccionaris usen «l'alfabet fonètic internacional», que representa molts al·lòfons.
 - b. També posa l'ortografia en la història (§105: «La unificació ortogràfica»)
 - i. Ortografia valenciana: deu seguir la clàssica, que estaria unida a la «literatura nacional».

- ii. Què ha fet l'IEC: conservar «l'ortografia tradicional» mirant de millorar-la.

El tercer encert de l'actuació de Sanchis Guarner és explicar que les ortogràfiques romàniques són irregulars perquè estan supeditades a l'ortografia del llatí (en 3a.i, he reproduït les seues paraules). A més, les irregularitats serien «un greu inconvenient» (3a.i). Tractant l'alfabet, elabora una observació sobre les dos irregularitats bàsiques de la nostra ortografia (fonemes representats per més d'una lletra; i lletres que representen fonemes diferents; 3b.i). Quan arriba a l'ús de les lletres consonàntiques, torna a tractar les irregularitats (ara, més superficialment; en 3b.ii, estan les seues paraules):

3. Tercer encert de Sanchis Guarner (1950): explicar l'origen de les irregularitats de les ortografies romàniques
 - a. Provenen de la supeditació a l'ortografia del llatí. Efecte de les irregularitats: dificultats («Insuficiència de les regles empíriques», §106).
 - i. «Com la base principal de l'ortografia és l'etimologia de les paraules [= ortografia llatina], no resulta gens fàcil moltes vegades exposar-ne les regles sense recórrer a les llengües mares, i això representa un greu inconvenient en un país com el nostre, on actualment la formació humanística del públic és molt escassa.»
 - b. Concreció de les dificultats (la citació de *i* conté les dos irregularitats fonamentals: lletres que representen el mateix fonema; i lletres que representen més d'un fonema):
 - i. «No totes estes lletres representen un so diferent [*c/s*], i en canvi n'hi ha que tenen dos sons distints [*c*].» (§107)
 - ii. «La representació gràfica dels fonemes consonàntics no sol estar exempta de dificultats, motivades adés perquè les lletres i els fonemes no es corresponen amb precisió, i adés perquè certs fonemes no són pronunciats regularment en determinades

comarques [pronunciar *presió* per *pressió*, o *cosa* per *cosa*, o *fia* per *filla*, o *pon* per *pont*].» (§112)

Com podem comprovar, Sanchis Guarner desplega un pla adequat per a *justificar* l'ortografia de la seua gramàtica (contra els autors que parlen de «convencions»). A més, té en compte constantment els parlants. La deducció que cal extraure és significativa: el nostre autor no separava la llengua i els parlants, ni la posava per damunt dels parlants. Al contrari, lligava la llengua als parlants. Com hem dit, Sanchis Guarner no era un autor essencialiste i elitiste, sinó humaniste. Humaniste i solidari. Tot sumat fa deduir que el nostre autor tenia la concepció que la normativa és per als parlants (i no la concepció elitista que els parlants són per a la normativa). Destaquem-ho:

4. Suma dels encerts de Sanchis Guarner (1950): emmarcament adequat de l'ortografia
 - a. Contra els autors que parlen de «convencions», justifica l'ortografia posant-la en la lingüística (2a), en la història valenciana (2b) i en la història de les llengües romàniques (3).
 - b. A més, té en compte els parlants i els lectors.
 - i. Els alerta sobre les dificultats que trobaran.
 - c. Deducció: era un autor humaniste i solidari.

4.3.2. L'ús de les lletres en Sanchis Guarner (1950): ben orientat

El tractament adequat de Sanchis Guarner (1950) no es limita a l'emmarcament de l'ortografia. La bona orientació es manté quan arriba a l'estudi de les lletres. Seguint el camí de la racionalitat, el nostre autor comença l'ortografia pels «fonemes representats amb exactitud» (§112), és a dir, els que no contenen irregularitats (*fi*, *ull*, *any*). Posteriorment, estudia les lletres irregulars seguint el mateix orde en què havia tractat els fonemes consonàntics (va des dels llavis

cap al vel del paladar). Recordem que Sanchis Guarner escriu la seua gramàtica igual que Fabra: sense que hi hagueren estudis sobre les irregularitats que tenim, i com classificar el grau de complexitat.

En la proposta de Sanchis Guarner, hi ha un error secundari: tractar l'accentuació, no al final de l'estudi de les lletres, sinó en l'estudi de les lletres que representen vocals (§108). Òbviament, l'accent s'aplica a les vocals; a més, tenim dos lletres que representen dos fonemes diferents, fet que explicitem quan la paraula porta accent (*espés* contra *fèrtil*). Això no obstant, és preferible posar les regles d'accentuació després de les lletres de les consonants, ja que quan u aprén a accentuar convé separar una paraula en síl·labes.

5. Quart encert ortogràfic de Sanchis Guarner (1950)

a. Comença per les lletres regulars:

i. «Fonemes representats amb exactitud» (§112; els que no contenen irregularitats: *fi, ull, any*).

b. Lletres irregulars: aplica el mateix orde que en la fonètica.

i. Des dels llavis cap al vel del paladar (§113-§149).

c. Tracta l'accent en l'espai dedicat a les lletres *a, e, i, o u* (§108-§111).

i. Causa: les lletres *e* i *o* representen dos fonemes; si la paraula porta accent, diu quin fonema és (*fèrtil / espés*).

ii. És preferible posar l'accentuació quan acabem l'estudi de les lletres.

iii. Causa: quan u aprén les regles d'accentuació, convé separar les paraules en síl·labes.

Per una altra banda, notarem que, lingüísticament, és molt més important la fonètica que l'ortografia, ja que la fonètica conté moltes estructures, mentres que l'ortografia no en conté cap. D'acord amb eixes característiques, Sanchis Guar-

ner dedica prou més pàgines a la fonètica (43) que a l'ortografia (29), a pesar de les irregularitats ortogràfiques que tenim. Per cert, la gramàtica de Fabra de 1956 conté ortografia, però no fonètica.

6. Extensió dedicada a la fonètica (que conté estructures) i a l'ortografia (no conté estructures; només irregularitats).
 - a. Fonètica: p. 63-106 (43 pàgines)
 - i. Ortografia: p. 107-136 (29 pàgines)
 - b. Probablement, les gramàtiques més coherents dediquen més espai a la fonètica que a l'ortografia.
 - i. Fabra (1956): no conté fonètica.

A pesar dels encerts que desplega la gramàtica de Sanchis Guarner, no l'ha seguit ni la GNV (2006) ni la OIEC (2017), com comprovarem més avant (§4.4 i §4.5). Prèviament, tampoc IIFV (1995, 2002). Probablement, no ha incorporat ningú les aportacions ortogràfiques del gramàtic valencià. Hi ha una actuació semblant davant de les aportacions de Sanchis Guarner a la definició dels conceptes *síl·laba*, *vocal* i *consonant*, i el funcionament del fonemes *i* i *u* en els diftongs (Saragossà 2019: §4.1, 3c-d).

7. A pesar dels encerts ortogràfics que conté Sanchis Guarner (1950), no l'ha seguit ni la GNV (ací, §4.4) ni la OIEC (ací, §4.5).
 - a. Probablement, no ha incorporat ningú les seues aportacions ortogràfiques.
 - b. Hi ha un camí semblant davant de les aportacions a la definició dels conceptes *síl·laba*, *vocal* i *consonant*, i el funcionament del fonemes *i* i *u* en els diftongs (Saragossà 2019: §4.1, 3c-d).

4.4. LES ACTUACIONS HABITUALS (II): GNV (2006)

En l'ortografia, la GNV (2006) retrocedix molt davant de Sanchis Guarner (1950). En l'anàlisi dels fonaments que té la GNV en la fonètica (Saragossà 2019: §2.2, 9a), constata que no definix *fonètica*, *fonologia*, *entonació*, ni la unitat de la part (o parts), absència que permet creure, en el DNV, que existiria el «tonema» com a unitat de l'entonació (§2.1, 4c); a més, la GNV separa els conceptes *{vocal i consonant}* i *sil·laba* (§3.5, 10); en el diftong, no incorpora l'aportació de Sanchis Guarner (la *i* i la *u* podrien actuar com a consonants (§4.1, 3d). Contrastem ara la proposta ortogràfica del gramàtic valencià i la de la GNV (2006).

El gramàtic tracta primer la fonètica (p. 63-106), i després l'ortografia (p. 107-136); a més, les separa nítidament, sense interferències. En canvi, la GNV les superposa: el capítol 1 és fonètic (vocals i consonants); el 2 és gràfic (l'alfabet); el 3 torna a ser fonètic (sil·laba i diftongs); i el 4 és gràfic (les lletres). Quan una gramàtica posa l'ortografia davant de la fonètica (o quan les mescla), incorre en anomalies metodològiques (com comprovarem més avant).

Mirem l'extensió. La fonètica té estructures (en les vocals, en les consonants i en la sil·laba). En canvi, l'ortografia no en té. Només té irregularitats. Això implica que, en una bona gramàtica, la fonètica ocuparà més pàgines que l'ortografia. Sanchis Guarner actuà així: la fonètica n'ocupa 44 (p. 63-106); l'ortografia 29 (p. 107-136). La GNV en dedica 15 a la fonètica (p. 107-136) i 41 a l'ortografia (p. 36-77).

Sanchis Guarner emmarca l'ortografia en la lingüística, en la història valenciana i en les llengües romàniques. La GNV no fa cap d'eixos emmarcaments.

Mirem ara la teoria. En la fonètica, trobarem que pràcticament no n'hi havia en la GNV. En l'ortografia, és semblant. El manual no definix el concepte *lletra*. Eixa absència permet parlar de «lletres simples i lletres compostes» (GNV 2006: §2.1 i §2.2). Una gramàtica que proposa eixa dualitat ha de definir *lletra*, i ha

de dir quina propietat permetria extraure les «lletres simples i les compostes». Les «lletres simples» són les lletres (a, b, c...); i les «lletres compostes» són lletres duplicades per a representar una consonant llarga (com ara en *immadur*). La forma clara i simple d'actuar diria que és la que hem aplicat: duplicar una lletra per a expressar que representa un fonema llarg. Si algú vol usar *lletres simples* i *lletres compostes*, deu definir el concepte general *lletra*, i dir a quina propietat recorre per a dividir el concepte general en *lletres simples* i *lletres compostes*.

En l'ús de les lletres, la GNV (2006: §4) no segueix la distinció de Sanchis Guarner (tractar primer les lletres sense irregularitats). Comença per les consonants oclusives velars, segueix per les «sibil·lants», torna a les oclusives (les lletres *b* i *p*), etc. El manual no justifica l'orde que segueix.

En l'accent i la dièresi, no fa el camí de Sanchis Guarner (*Lluís / Lluïsa / llengües*), sinó el de Fabra (*Lluís / llengües / Lluïsa*, GNV 2006: §5.1-§5.2).

1. Contrast en l'ortografia entre Sanchis Guarner (1950) i la GNV (2006)
 - a. El gramàtic separa la fonètica (p. 63-106) i l'ortografia (p. 107-136). Ocupa més pàgines la fonètica.
 - i. La GNV les superposa. Té més extensió l'ortografia.
 - b. Sanchis Guarner emmarca l'ortografia en la lingüística, en la història valenciana i en les llengües romàniques.
 - i. La GNV no fa cap d'eixos emmarcaments.
 - c. GNV: no definix el concepte *lletra*, i parla de «lletres simples i lletres compostes» (GNV 2006: §2.1 i §2.2).
 - i. Les «lletres simples» són les lletres (a, b, c...); les «compostes» són lletres duplicades per a representar una consonant llarga (*immadur*).
 - d. Ús de les lletres. Regulars + irregulars en Sanchis Guarner.

- i. GNV (2006: §4): consonants oclusives velars, «sibil·lants», més oclusives (*b* i *p*), etc. El manual no justifica l'orde.
- e. Accent i dièresi: *Lluís* / *Lluïsa* / *llengües* en Sanchis Guarnier.
 - i. *Lluís* / *llengües* / *Lluïsa* en la GNV (2006: §5.1-§5.2).

A la vista de l'altura ètica, intel·lectual i patriòtica de Sanchis Guarnier, la GNV (2006) ¿no s'hauria d'haver elaborat tenint-la com a model? Els beneficis teòrics, metodològics i patriòtics haurien sigut elevats.

4.5. LES ACTUACIONS HABITUALS (III): GIEC (2016) I OIEC (2017)

Estudiant els conceptes *fonètica*, *fonema*, *fonologia* i *entonació*, he deduït que el manual incorre en quatre anomalies metodològiques: usa en definicions conceptes lingüístics no definits, no caracteritza la unitat, posa l'entonació (sense haver-la definida) dins de la fonologia, i considera que la síl·laba tònica no seria un contrast tonal (Saragossà 2019: §2.2, 10-11); el fet de no definir la unitat de la fonologia possibilita que el DIEC considere que l'entonació tindria com a unitat el «tonema» (§2.1, 4c); en les vocals i les consonants, recorre a terminologia teòrica que no explica (*constricció*, *sonicitat*), superposa l'obertura (de les vocals) i la «constricció» de les consonants, i no apareix la propietat crucial (la vocal és el fonema més perceptible de la seua síl·laba), però sí efectes seus (Saragossà 2019: §3.5, 11); en el diftong, no practica la concepció de Sanchis Guarnier (la *i* i la *u* poden funcionar com a consonants, §4.1, 3d). Comparem ara el camí ortogràfic del gramàtic valencià i el de la GIEC (2017).

En l'ortografia de la Secció Filològica de l'IEC passa com en la fonètica: hi han molts detalls secundaris, però falta la major part de la informació general, que és la que interessa als lectors potencials (és a dir, els parlants de cultura mitjana).

Començarem pel fet que l'ortografia (2017) s'ha publicat fora de la gramàtica (2016), com a un llibre independent de 229 pàgines. Tenint en compte que les lletres representen sons o «fonemes» (i, per tant, l'ortografia està unida a la fonètica), ¿per quin motiu la Secció Filològica no ha actuat com tantes gramàtiques (posant l'ortografia a continuació de la fonètica)? A més, el seu diccionari defineix l'ortografia com a «branca de la gramàtica», de manera que hauria de ser una part de la gramàtica.

La Introducció de l'*Ortografia* informa que inicialment era una «part constitutiva» de la gramàtica, però que «es publica separada per raons justificables» (OIEC 2017: 18). Això no obstant, l'escrit no explica quines raons concretes han portat a l'extracció. En canvi, dedica més d'una pàgina a una qüestió que pareix òbvia: el fet que l'ortografia «comparteix criteris lingüístics, metodològics i expositius» amb la gramàtica. La causa no exposada podria ser un apèndix de 98 pàgines. L'ortografia ocupa 105 pàgines (de la p. 23 a la 127). Després, va un «índex d'exemples» que ocupa una extensió semblant. Potser hi han cap a 10.000 exemples.

En la ciència, és obligatori exemplificar. Però, per a il·lustrar les regles ortogràfiques d'una llengua, ¿són necessaris 10.000 exemples? A més, hi ha un factor previ als exemples: les normes, les quals són indispensables per a arribar a una normativa feta per als parlants. Quan un parlant té un dubte (¿com s'escriu *arítmic?*), no hauria de consultar una llista de 10.000 paraules per a resoldre'l. Necessitem regles que ens diguen quina és la grafia de les paraules (en l'exemple, *arítmic* o *arrítmic*). No seria propi d'este article indagar si l'OIEC (2017) conté fonamentalment regles, o si és bàsicament excepcions i més excepcions.

1. ¿Per què la Secció Filològica ha tret l'ortografia de la gramàtica?
 - a. Les lletres representen sons o «fonemes».
 - i. Efecte: l'ortografia està unida a la fonètica.
 - ii. Moltes gramàtiques: fonètica + ortografia.

- iii. A més, el DIEC diu que l'ortografia és una «branca de la gramàtica».
- b. Inicialment, estava dins de la gramàtica.
 - i. La separa «per raons justificables», però no les exposa.
 - ii. L'ortografia ocupa 105 pàgines, i l'«índex d'exemples» 98 pàgines. En una gramàtica, seria estrany.
- c. Exemples de l'apèndix: cap a 10.000.
 - i. En la ciència, exemplificar és obligatori. Però les regles ¿en necessiten tants?
- d. Si l'ortografia és per als parlants, les normes són necessàries.
 - i. Deuen solucionar els dubtes (¿arítmic o arrítmic?).
 - ii. A evitar: resoldre'ls consultant els 10.000 exemples.

La GIEC (206) dedica una extensió semblant a la fonètica (116) i a l'ortografia (105). La fonètica conté una bona extensió per a l'entonació (30 pàgines); en canvi, l'ortografia no tracta els signes de puntuació.

En la teoria, l'ortografia no defineix el concepte *lletra* (OIEC 2017: §2.1), però sí *signe diacrític* (§2.1.2) i *dígraf* (§2.1.3). Les absències més importants són dos: no emmarcar l'ortografia en la lingüística, en la història pròpia i en el marc romànic. El manual apel·la a «els criteris etimològics i les tradicions gràfiques» (§2.1.1), però no exposa quins són eixos criteris ni quines són les tradicions.

En l'ús de les lletres, no fonamenta l'orde que seguix. Fa la impressió que l'orde està prop de la jerarquia dels conceptes fonètics: *fonemes vocàlics* + *fonemes líquids* («ròtiques + laterals») + *fricatiu* i *africats* + *oclusius* + *nasals*. Se'n separa per dos raons: perquè posa les consonants oclusives després de les fricatives i les africades; i perquè les nasals no van en el lloc segon, sinó al final. En l'accent i la dièresi, ho posa després de les lletres, en l'orde *Lluís / llengües / Lluïsa* (§3.2.2).

2. Contrast en l'ortografia entre Sanchis Guarner (1950) i l'OIEC (2017)
 - a. L'OIEC (2017) separa la fonètica (en GIEC) i l'ortografia.
 - i. L'extensió de la fonètica (116) és similar a la de l'ortografia (105).
 - ii. Fonètica: tracta l'entonació (30 pàgines); en canvi, l'ortografia no descriu els signes de puntuació.
 - b. No emmarca l'ortografia en la lingüística, en la història pròpia i en el marc romànic.
 - i. Esmenta «els criteris etimològics i les tradicions gràfiques» (§2.1.1), però no les descriu.
 - c. Teoria: no definix *lletra* (§2.1), però sí *signe diacrític* (§2.1.2) i *dígraf* (§2.1.3).
 - d. Ús de les lletres: no fonamenta l'orde que segueix.
 - i. *fonemes vocàlics + fonemes líquids* («ròtiques + laterals») + *fricatives i africats + oclusius + nasals*.
 - e. Accent i dièresi: després de les lletres, en l'orde *Lluís / llengües / Lluïsa* (§3.2.2).

5. CONCLUSIONS

5.1. CONDICIONS PER A ENSENYAR ADEQUADAMENT L'ORTOGRAFIA

Mirem quines conclusions podríem extraure del camí que hem seguit. Començarem pel tema central del treball.

Per a ensenyar adequadament l'ortografia, la primera exigència és saber que és una part particular de les normatives lingüístiques (Saragossà 1997: §2.3.2, §2.4.2). Això fa que la simplicitat extrema de la *grafia* en la teoria lingüística (§2.1, 1 i 3) es pugui convertir en una dificultat alta en l'ortografia (§2.1, 2). La formació escassa que adquirim en l'ensenyament mitjà sobre la teoria ortogràfica explica que la població valore ortografies específiques sense saber quines propietats permeten dir si una ortografia és regular (§2.1, 4-5).

El fet d'explicitar què és una ortografia regular i la presència d'irregularitats en moltes ortografies facilita l'assoliment de quatre objectius. El primer és deduir com caldria tractar i ensenyar una ortografia regular (§2.2, 7-8). També hem dit per quin motiu les gramàtiques llatines no tenen ortografia (§2.2, 9).

Partir d'una base teòrica clara també facilita l'estudi de les ortografies romàniques, operació que hem fet des de dos perspectives: qualitativa (§3.1) i quantitativa (§3.2). Si adoptem el punt de vista de la metodologia de la ciència, convinguem que hem trobat una propietat sorprenent: irregularitats ortogràfiques que formen estructures (§3.1.1). Les estructures són pròpies de la teoria, però no de les excepcions o irregularitats. En canvi, la complexitat de les irregularitats de les ortografies romàniques fa que arriben a formar alguna estructura. En eixe camí, hem definit el concepte *signe diacrític*, propi d'ortografies irregulars (§3.1.1, 6).

En l'anàlisi qualitativa de les irregularitats, també hem parlat dels *dígrafs*, d'un *dífon* (la *x* de *extern*) i de lletres (i més signes gràfics) que no representen cap fonema (la *h*, §3.1.2).

El tercer objectiu que facilita partir d'una base teòrica és deduir criteris per aconseguir que la normativa lingüística siga per als parlants (i no els parlants per a la normativa). Eixos dos objectius tan diferents estan units a dos actituds humanes de signe contrari: l'humanisme (vinculat a la solidaritat) i l'elitisme (unit a la dominació). En el camí seguit, hem arribat a un criteri, que justifica l'expressió *signes gràfics inútils*: les normatives lingüístiques tenen com a primers

destinatariis els parlants de cultura mitjana, de manera que no haurien de donar informació etimològica (que només interessa a lingüistes, §3.1.2, 12).

Certament, l'existència d'irregularitats ortogràfiques està vinculada a un factor positiu de les civilitzacions (poder accedir a la documentació del passat, §3.1.2, 15). Però l'obligació dels lingüistes és satisfer eixe requisit civil sense signes inútils (i sense normes ortogràfiques innecessàries, sobretot les que comporten informació etimològica –*haba, fenêtre*, §3.1.2, 11b– i incoherències, *llenguatge fluid*, en compte de *llenguatge fluit*, §3.2.2, 7, §4.2, 4b). També hem trobat unes hipotètiques lletres que, en realitat, no representen ni fonemes ni al·lòfons (*y, w*, §3.1.2, 13).

1. Condicions per a ensenyar adequadament l'ortografia
 - a. Cal saber que és una part particular de la normativa.
 - i. La simplicitat extrema de la *grafia* pot arribar, en l'ortografia, a un grau alt de dificultat.
 - b. Explicitar què és una ortografia regular facilita tres objectius.
 - i. Primer: definir bé els conceptes de les ortografies irregulars (com ara *signe diacrític*).
 - ii. Segon: estudiar metòdicament les irregularitats de les ortografies romàniques, operació que contribuïx a racionalitzar la pedagogia.
 - iii. Tercer: deduir criteris per a que la normativa lingüística siga per als parlants (i no els parlants per a la normativa).
 - iv. Les ortografies haurien d'evitar els signes etimològics (*haba, fenêtre*), les lletres que no representen fonemes (*y, w*) i les incoherències (*llenguatge fluid*).

5.2. DEDUCCIONS PEDAGÒGIQUES I VALORACIONS INTERFERIDES

Estudiant l'ortografia del castellà (§3.2.1, 2-3), no solament hem intuït quin és l'abast quantitatiu de les irregularitats en les ortografies de les llengües romàniques. També hem aprofitat eixes dades per a mostrar que no té fonament objectiu la creença que l'ortografia del castellà no seria difícil, mentres que sí que ho seria la del valencià-català.

L'anàlisi d'eixa opinió ens ha permés aprofundir en com actua la ment dels parlants davant de les irregularitats ortogràfiques. Les regles sobre les irregularitats són útils en l'alfabetització (§3.2.2, 6b). Però la pràctica de la lectura i de l'escriptura fa que ens gravem la imatge gràfica de moltes paraules, de manera que tendim a perdre la consciència de les irregularitats (§3.2.2, 5-6a.iii). Eixe procés explica que el fet de llegir i escriure poc en una llengua (que és la situació de les llengües marginades socialment) fa creure que les seues ortografies serien difícils (§3.2.2, 8). Convé remarcar que eixe mecanisme no implica que siga indistinta la quantitat d'irregularitats que hi hagen en una ortografia (a més irregularitats, més esforç memorístic, §3.2.2, 7).

Les operacions d'explicar les ortografies regulars (§2) i analitzar les ortografies de les llengües romàniques (§3) ens han acostat cap a l'objectiu del treball: fer deduccions sobre com convé ensenyar una ortografia amb una quantitat significativa d'irregularitats (§4). Hem diferenciat entre l'ensenyament primari i el secundari (§4.1, 1).

En l'alfabetització, l'actuació adequada respon a un principi que és alhora metodològic i pedagògic: anar de les coses simples a les complicades. Per tant, començarem per les lletres sense irregularitats, i també per usos regulars de consonants importants (les oclusives, i s, §4.1, 2). En una segona fase, tractarem les irregularitats més simples (§4.1, 3), i deixarem per al final aquelles irregularitats que tenen propietats de la teoria (formen una estructura, §4.1, 4).

Hem reservat la formació teòrica per a l'ensenyament secundari: descriure com són les ortografies de les llengües romàniques, i explicar que la percepció de facilitat o dificultat d'una ortografia està relacionada amb el grau de lectura i escriptura que tingam en eixa llengua (§4.1, 5).

2. Deduccions pedagògiques i valoracions interferides

- a. La lectura i l'escriptura fan que ens gravem la imatge gràfica de moltes paraules. Efectes:
 - i. Tendim a perdre la consciència de les irregularitats.
 - ii. Pensem que les llengües marginades socialment tindrien una ortografia difícil.
- b. En l'alfabetització, cal anar de les coses simples a les complicades.
 - i. De les lletres regulars a les lletres amb irregularitats.
 - ii. De les irregularitats més simples a les més complicades.
- c. En l'ensenyament secundari, convindria mostrar com són les ortografies romàniques, i la relació entre la situació sociolingüística i el grau de dificultat que percebem en les ortografies.

5.3. UN PREDECESSOR POC CONSIDERAT

El treball es completa apuntant que la majoria de les gramàtiques per al públic general contenen un grau elevat d'anomalies en el tractament de l'ortografia (§4.2). Hem aprofitat eixa part per a insistir en quina hauria de ser la guia dels lingüistes en ortografia: conservar les irregularitats de totes les llengües romàniques i els dígrafs de cada idioma; però evitar les irregularitats innecessàries (sobretot si comporten incoherències, §4.2, 4b).

Entre les gramàtiques, hi ha una excepció, que cal destacar: justament l'autor que també he valorat positivament en l'estudi de com deu ensenyar-se la fonètica (Saragossà 2019: §3., 2): Sanchis Guarner (1950).

El gramàtic valencià no solament tracta amb encerts la teoria ortogràfica (§4.3.1, 1; §4.3.2, 6) i comença explícitament per les lletres regulars (§4.3.2, 5). Com a humaniste que era, lliga l'ortografia a les persones i als pobles (en concret, a la història valenciana i a la llatina, §4.3.1, 2-3). L'arrelament social té com a efecte mostrar als lectors l'origen de les irregularitats i els efectes negatius en l'estudi i aprenentatge d'una ortografia. Fins ara, les seues aportacions no han transcendit (§4.3.2, 7; §4.4, §4.5).

3. Un predecessor poc considerat (§4.3.2, 7; §4.4, §4.5)
 - a. La majoria de les gramàtiques contenen un grau elevat d'anomalies en el tractament de l'ortografia.
 - i. Però hem trobat una excepció significativa: Sanchis Guarner (1950).
 - b. Com a humaniste que era, lliga l'ortografia a les persones i als pobles (en concret, a la història valenciana i a la llatina).
 - i. Des de l'arrelament social, mostra als lectors l'origen de les irregularitats i els efectes negatius en l'estudi i aprenentatge d'una ortografia.
 - ii. No obstant, les seues aportacions no han transcendit.